

Список використаних джерел

1. Антропов В. Модели социальной защиты в странах ЕС. *Мировая экономика и международные отношения*. 2006. №11. С. 70-71.
2. Крентовська О. Дослідження моделі соціальної політики держави як складної функціональної системи. *Вісник НАДУ*. 2010. №2. С. 198-207.
3. Макарова О.В. Програми соціальної підтримки: оцінка результатів та шляхи удосконалення. *Демографія та соціальна економіка*. 2013. №1(19). С. 47-56.
4. Новікова О. Концепція соціальної політики України: проблеми і шляхи розв'язання. *Соціальна політика і соціальна робота*. 1998. №1-2. С. 5-14.
5. Результати соціального діалогу в країнах ЄС URL: <http://studopedia.info/1-103203.html>
6. Стандарт ISO 26000 «Настанова по соціальній відповідальності» URL: <http://istoryk.at.ua/forum/15-660-1>

*Пастух Д.Ю., магістрант 2-го року підготовки,
спеціальність «Правознавство»,
Інститут права та суспільних відносин
Університету «Україна».*

Науковий керівник: **Терещенко А.Л.**, к.ю.н., доцент,
директор Інституту права та суспільних відносин
Університету «Україна», м. Київ

**ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД**

**LEGAL GUARANTEES FOR THE EXERCISE OF POLITICAL RIGHTS AND
FREEDOM OF HUMAN AND CITIZENSHIP: DOMESTIC AND WORLD
EXPERIENCE**

Анотація. У статті розглядається поняття та сутність правових гарантій дотримання політичних прав та свобод людини і громадянина як в Україні, так і в інших демократичних державах світу. Досліджуються зміст форм забезпечення прав та свобод. Визначаються основні проблеми розвитку механізму гарантування прав та свобод людини і громадянина в Україні.

Ключові слова: гарантії, права і свободи людини та громадянина, правова держава, загально соціальні цінності, демократизм.

Abstract. The article deals with the concept and essence of legal guarantees of observance of political rights and freedoms of man and citizen both in Ukraine and in other democratic states of the world. The forms of ensuring rights and freedoms are studied. The main problems of the mechanism of guaranteeing the rights and freedoms of man and

citizen in Ukraine are determined.

Keywords: guarantees, rights and freedoms of man and citizen, the rule of law, general social values, democracy.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення України як демократичної, соціальної, правової держави відбувається за умов, коли юридична проблематика прав людини і громадянина набула особливого суспільного значення, існує об'єктивна потреба у забезпеченні практичного значення конституційного припису, згідно з якими найвищою соціальною цінністю є людина. В сучасному світі ступінь забезпеченості прав і свобод особи є важливим показником досягнутого суспільством і державою рівня цивілізованості.

Першорядне значення щодо формування системи національного права мають питання конституційного розвитку України. Важливе місце серед конституційних прав людини і громадянина займають політичні права і свободи та гарантії їх дотримання. За будь-яких умов, саме гарантії дотримання політичних прав і свобод мають важливе значення для організації і здійсненню публічної влади. Системний аналіз цього окремого конституційного інституту, дозволить дослідити проблеми забезпечення політичних прав і свобод людини і громадянина в Україні; закріплення політичних прав і свобод людини і громадянина у відповідних нормативно-правових актах, гарантії забезпечення цих прав і свобод.

Проблема гарантій прав і свобод людини та громадянина на сучасному етапі є важливим предметом наукових пошуків. Гарантування прав і свобод – це своєрідний зовнішній механізм обмеження влади, яка завжди прагне до саморозширення і посилення своєї присутності у всіх сферах людського життя. Гарантування політичних прав і свобод повинно розглядатися, передусім, крізь призму політики держави, спрямованої на створення умов для всебічного розвитку людини, забезпечення її прав і свобод. Політика української держави чітко виражена у положенні, зафіксованому в частині 2 статті 3 Конституції України, де говориться, що утвердження й забезпечення прав людини – головний обов'язок держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність [6].

Усі гарантії прав і свобод людини і громадянина взаємообумовлені та взаємопов'язані, і як результат складають відповідну систему. Система гарантій прав і свобод людини включає передумови економічного, політичного, організаційного та правового характеру, а також захисту прав та свобод. Тому ми згодні з тими правниками (зокрема, О. Фрицьким), які під системою гарантій розуміють ті умови, засоби й методи, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав та свобод людини [13, с. 536].

До системи нормативно-правових гарантій, що становлять собою сукупність правових норм, за допомогою яких забезпечується реалізація прав та свобод людини, порядок їх охорони і захисту належать норми-принципи, юридична відповідальність та юридичні обов'язки, передбачені Основним Законом держави, кодексами, законами та підзаконними актами і міжнародно-правовими договорами. Значення

норм-принципів, як гарантій прав і свобод людини та громадянина, полягає в тому, що вони відображують ступінь захищеності основних прав людини, міру свободи людей та їхніх об'єднань, взаємопов'язаність, єдність юридичних прав і обов'язків. Норми-принципи як гарантії конституційних прав людини і громадянина, виходять з загально-правових принципів, які охоплюють всю правову систему нашої держави, а саме: принципів гуманізму, соціальної справедливості, рівноправності, соціальної свободи, демократизму, верховенства права, спільної відповідальності людини і держави.

На поживлення політичної діяльності громадян безпосередньо впливають політичні гарантії, оскільки вони існують у тій же сфері суспільних відносин. Політичними гарантіями участі громадян України в управлінні мають стати: повновладдя народу, демократична політика держави, спрямована на створення умов для всебічного розвитку політичної активності громадян, відсутність жорсткої конфронтації, наявність консенсусу різних політичних сил, що виключає дестабілізацію політичної ситуації в державі; запровадження в організації і діяльності державного апарату демократичних засад, багатопартійна система, плюралізм і гласність у суспільстві, розподіл і рівновага влад, спрямованість державної політики на залучення громадян до прийняття політичних рішень; демократична виборча система, можливість реального політичного вибору, свобода опозиції, авторитет влади тощо.

Юридичні обов'язки поряд з нормами-принципами і юридичною відповідальністю виступають необхідним компонентом оптимальної взаємодії держави і особистості, без яких неможливі ні збалансована правова система, ні ефективне правове регулювання, ні чіткий правопорядок, ні інші становища і прояви суспільного життя. Зміст конституційно-правових відносин складають суб'єктивні права і юридичні обов'язки їх учасників. Суб'єктивному праву відповідає юридичний обов'язок [1, с. 50].

Щодо значимості обов'язків у гарантуванні політичних прав і свобод людини і громадянина, то вона розкривається саме через обов'язки держави. Це пов'язано з тим, що для реалізації більшості з політичних прав і свобод є характерним (і одночасно умовою) бажання, власне волевиявлення особи здійснювати свої права. Обов'язок держави по відношенню до особи має прояв не лише у нормах статті 3 Конституції, яка зазначає, що «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», а й у нормах всіх статей Конституції, де йдеться про те, що «держава забезпечує...», «держава гарантує...», «Україна дбає...» [6]. Звісно, у держави таким чином обов'язків значно більше, ніж у її громадян і це цілком закономірно, бо ж і історичне виникнення держави пов'язується з піклуванням про своїх громадян.

Вирішення суб'єктами політичних і суспільних відносин своїх нагальних проблем, на жаль, іноді призводить до порушення одними суб'єктами відносин прав і свобод інших. Особливо гостро це питання стоїть при проведенні виборів. Тоді, як наслідок правопорушення, настає відповідальність. Юридична відповідальність

посідає особливе місце у системі гарантій прав і свобод особи. Встановлення чинним законодавством норм про юридичну відповідальність пов'язане з незадовільним рівнем загальної правової культури багатьох громадян, навіть з правовим нігілізмом, коли ігнорується або принижується абсолютна цінність державної організації суспільства та правової системи [8, с. 732].

Отже, для конституційно-правових гарантій політичних прав і свобод людини і громадянина особливе значення мають принципи демократизму, верховенства права і обопільної відповідальності людини і держави. Зазначені принципи як гарантії політичних прав і свобод особи тісно пов'язані між собою і у сукупності націлені не тільки на формування сильної правової і політичної системи, усталення і розвиток форм безпосередньої демократії, а й на становлення режиму законності. У свою чергу, режим законності є не тільки умовою процесу ефективної реалізації громадянами своїх політичних прав, а й умовою становлення і розвитку правової держави і громадянського суспільства.

Міжнародні нормативно-правові акти про права людини займають одне з головних місць у системі гарантування прав та свобод людини і громадянина. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України на підставі статті 9 Конституції [6], є частиною національного законодавства. Отже, міжнародні нормативно-правові акти про права людини містять у собі певні міжнародні гарантії прав особистості, тобто міжнародні нормативно-правові гарантії є системою універсальних міжнародних способів захисту прав і свобод людини правового характеру, які закріплені в міжнародних деклараціях, конвенціях, пактах, договорах та інших документах правового характеру і є обов'язковими для виконання всіма державами. Разом з тим норми міжнародних нормативно-правових актів є й безпосередніми стандартами, відповідно до яких проходить процес формування національної правової системи у демократичній державі.

Події в Україні, «революція гідності» та подальші події в державі довели потребу приведення чинного українського законодавства у цій царині у відповідність до міжнародних стандартів. До найважливіших міжнародно-правових документів, що містять стандарти в галузі політичних прав та свобод людини і громадянина належать, перш за все, Загальна декларація прав людини від 12 грудня 1948 року [2], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [7] та Конвенція про захист прав людини та основних свобод [3].

10 грудня 1948 року Генеральна Асамблея ООН в урочистій обстановці прийняла Загальну декларацію прав людини «як задачу, до виконання якої повинні прагнути всі народи та всі держави» [2]. Загальна декларація прав людини була прийнята у вигляді резолюції Генеральної Асамблеї ООН, саме тому вона носить рекомендаційний характер. Разом із тим, проголошені в ній основні права і свободи розглядаються в умовах сьогодення переважною більшістю держав як юридично обов'язкові звичайні чи договірні норми [12, с. 78-85].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [7] був прийнятий XXI сесією Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1966 року. Ратифікований

Україною 19 жовтня 1973 року, набув чинності 23 березня 1976 року. Цей пакт базується на Загальній декларації прав людини, уточнює і розвиває статті 3-21 Декларації. Решта статей Декларації (21-27) присвячена іншим категоріям. Вищезазначені документи, відомі в науковій літературі, дипломатичній і судовій практиці як міжнародний Білль про права людини чи міжнародна Хартія прав людини.

Вступивши до Ради Європи, Україна 17 липня 1997 року ратифікувала Конвенцію про захист прав і основних свобод людини 1950 року, перший протокол та протоколи №2, 4, 7 та 11 до Конвенції: ця конвенція як і попередні також базується на Загальній декларації прав людини. Конвенція про захист прав і основних свобод людини була прийнята з метою об'єднати членів Ради Європи й з метою забезпечення та подальшого здійснення прав людини та основних свобод. Тому, стаття 1 цієї Конвенції проголошує, що високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції [3].

Як справедливо зазначає О. Фрицький реальне здійснення та захист основних прав людини конкретною особою забезпечується передусім юридичними механізмами, що діють у державі. Її правова національна система припускає безпосередню дію належним чином ратифікованих норм міжнародних договорів поряд із національними законами, але пріоритет останніх полягає у тому, що саме вони забезпечують засоби реалізації, охорони та захисту прав людини. Такою є сутність співвідношення норм конституційних прав і міжнародних стандартів про права людини. Таким є й співвідношення норм Конституції України, які стосуються прав і свобод людини, та міжнародних документів про права людини [13, с. 186].

В Україні існує рівність у правах, у тому числі політичних правах, чоловіка і жінки. Рівність у правах незалежно від статі передбачена, крім останніх вищеназваних міжнародно-правових актів, ще й Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року [4], яка забороняє будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження за ознакою статі, що спрямоване на послаблення чи скасовує визнання, користування чи здійснення жінками незалежно від їх сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків та жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській чи будь-якій іншій сфері (подібні положення містить й Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків») [10].

Відповідно до Конституції України особи з інвалідністю повинні мати можливість вільно обирати та бути обраними. Проте у законах відсутня обов'язкова вимога щодо доступності приміщень та матеріалів, а також критерії такої доступності у процесі перевірки та уточнення списків виборців; особи з інвалідністю практично позбавлені можливості бути активним учасником цього етапу виборчого процесу. Зауважимо, що 16 грудня 2009 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію ООН про права інвалідів (далі КПІ) [5], а 6 березня 2010 року ці договори набули чинності на території України. Відповідно до статті 29 КПІ, гарантується участь у

політичному та суспільному житті неповноправних осіб. Однак і до сьогодні не застосовуються принципи розумного пристосування та концепція універсального дизайну, яка гарантує рівність доступу згідно зі статтею 2 Конвенції про права інвалідів, що, в свою чергу, порушує права та гідність людей з інвалідністю, а також принципи недискримінації та рівних можливостей. Законодавство передбачає, що друкована продукція передвиборної агітації, друк інформаційних плакатів та матеріалів передвиборної агітації відбувається за рахунок коштів, що виділяються з державного бюджету України на підготовку і проведення виборів, а також за рахунок кандидатів, політичних партій та блоків – суб'єктів виборчого процесу. Передбачається, що інформаційні плакати повинні бути однаковими за формою, розміром, поліграфічним виконанням, встановленими відповідною виборчою комісією, та повинні бути розміщені у приміщенні виборчої дільниці [9; 11]. Такий підхід до уніфікованого відображення кандидатів, партій та блоків на передвиборній друкованій продукції, що виготовляється за кошти державного бюджету, спрямований на гарантування як рівного відображення кандидатів, партій, блоків так і однакового донесення передвиборної агітації. Однак, на момент проведення місцевих виборів в Україні 25 листопада 2015 року немає жодних вимог щодо виготовлення за рахунок коштів державного бюджету друкованої передвиборної агітації до громадян із вадами зору.

Міжнародно-правові стандарти у галузі політичних прав і свобод являють собою орієнтири, керуватися якими повинна певна країна, приймаючи конституцію чи інші акти, де закріплено такі права і свободи. Міжнародно-правові документи містять узагальнення, положення без чіткої конкретизації. Саме цим можна пояснити певні протиріччя між національним законодавством та міжнародними актами про права людини. До того ж, треба брати до уваги фактор часу, тобто розуміти, коли останні акти були прийняті.

Виходячи з проведеного нами дослідження, необхідно зазначити, що до однієї групи політичних прав і свобод треба віднести ті права, які надають можливість участі у формуванні і здійсненні влади. Звичайно носіями цих прав визнані виключно громадяни. Інша група охоплює права, зорієнтовані на забезпечення соціальної (передусім політичної) активності носіями прав, віднесених до другої групи, можуть бути і людина і громадянин. За приклади слугує утворення і діяльність громадських організацій, організація зборів, мітингів, походів, і демонстрацій політичного характеру та участь у таких заходах.

Значну роль у виборі тематики відіграли події що відбувались на майдані Незалежності, у серці нашої держави та отримали назву «революція гідності». Саме через призму цих подій під іншим кутом сприймаються прагнення українського народу до дотримання політичних прав та свобод людини і громадянина, зокрема, важливість дотримання колективних прав і свобод. Реалізуючи зазначене у статті 39 Конституції України право збиратися мирно, громадяни збираються для проведення зборів, мітингів, походів або демонстрацій як акцій переважно протестного характеру, прагнучи виразити незгоду з діями, рішеннями влади або з позицією тієї чи іншої

політичної сили. Політичні права і свободи – це закріплені конституційними нормами можливості громадян приймати брати участь у політичному житті держави і суспільства, висловлювати свою громадянську позицію до дій влади, а також це воля народу, що направлена на розвиток демократії у державі.

Міжнародні гарантії політичних прав та свобод людини і громадянина потребують аналізу і оскільки система міжнародно-правових гарантій становить велику за обсягом і значимістю частину гарантування політичних прав та свобод людини і громадянина. Удосконалення механізму забезпечення політичних прав і свобод громадян, об'єктивно необхідне в сучасних умовах суспільного розвитку України, можливе лише в результаті здійснення глибоких соціальних перетворень, які торкатимуться всіх складових компонентів даного механізму, і відбудуватиметься за рахунок системи цілеспрямованих заходів юридичного, соціально-економічного, політичного, ідеологічного й організаційного характеру. Захист, гарантії дотримання і реалізації прав і свобод людини і громадянина, як процес, повинен не обмежуватись лише відновленням порушеного права, а й повинен ґрунтуватись на активній участі держави та суспільства у створенні правових умов для охорони політичних прав і свобод.

Отже, національне законодавство України в питаннях гарантії політичних прав та свобод людини і громадянина потребує докладного аналізу і розробки та приведення у відповідність до міжнародних стандартів та їх національній імплементації оскільки система міжнародно-правових гарантій становить велику за обсягом і значимістю частину гарантування політичних прав та свобод особи.

Список використаних джерел

1. Грабыльников А.В. Конституционное право Украины как отрасль права и наука. Учебное пособие. Днепропетровск, 1999. 50 с.
2. Загальна декларація прав людини від 12.12.1948 р. *Міжнародні документи ООН з питань прав людини*. К., 1995. С. 69-76.
3. Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 04.10.1950 р. *Офіційний Вісник України*. 1998. №13. С. 270-302.
4. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. *Бюлетень законодавства та юридичної практики України*. 1997. №5. Ст. 24.
5. Конвенція про права інвалідів в Україні. Конвенція, Міжнародний документ від 13.12.2006 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71/page
6. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2006. №3. С. 69-74.
8. Погорілка В.Ф. Конституційне право України. К., 2000. 732 с.
9. Про вибори Президента України. Закон України від 05.03.1999 р. №474-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/474-14>
10. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Закон

України від 08.09.2005 р. №2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. №52. Ст. 561.

11. Про місцеві вибори. Закон України від 14.07.2015 р. №595-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

12. Совгиря О.В., Шукліна Н.Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. К., 2012. 544 с.

13. Фрицький О.Ф. Конституційне право України. Підручник. К., 2002. 536 с.

*Словоець В.А., магістрант 2-го року підготовки,
спеціальність «Правознавство»,
Інститут права та суспільних відносин
Університету «Україна».*

Науковий керівник: Терещенко А.Л., к.ю.н., доцент,
директор Інституту права та суспільних відносин
Університету «Україна», м. Київ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕФЕРЕНДУМУ ЯК ФОРМИ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ

CONSTITUTIONAL AND LEGAL FRAMEWORK OF REFERENDUM AS FORMS OF DIRECT DEMOCRACY

Анотація. У статті досліджено конституційно-правові засади референдуму як форми прямої демократії, сутність і види інституту референдуму, його використання у демократичних країнах, а також у сучасній Україні. Розглянуто теоретичну інтерпретацію референдуму, охарактеризовано основні його ознаки. З'ясовано проблемні аспекти реалізації інституту референдумів та визначено основні напрямки його вдосконалення.

Ключові слова: пряма демократія, референдум, дорадчий референдум, обов'язковий референдум, добровільний референдум, процедури референдуму.

Abstract. The article dwells upon the constitutional and legal principles of the referendum as the form of pragmatic democracy, the essence and types of the referendum institute, its use in democratic countries, as well as in modern Ukraine. The theoretical interpretation of the referendum is considered, its main features are characterized. The problematic aspects of the implementation of the referendum institute were identified and the main directions of its improvement were determined.

Keywords: direct democracy, referendum, advisory referendum, binding referendum, nonbinding referendum, referendum procedures.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від інших форм прямої